

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ ON THE QUESTION OF FORMS OF REORGANIZATION OF BUSINESS ENTITIES

Петров Є.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України*

Статтю присвячено дослідженню правової природи та форм реорганізації як різновиду припинення господарських товариств. На підставі аналізу доктринальних підходів, чинного законодавства та судової практики автор доходить висновку про правомірність проведення змішаної реорганізації господарських товариств усіх організаційно-правових форм, окрім акціонерного товариства.

Ключові слова: реорганізація, господарські товариства, юридичні особи, злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділення, змішана реорганізація.

Статья посвящена исследованию правовой природы и форм реорганизации как разновидности прекращения хозяйственных обществ. На основе анализа доктринальных подходов, действующего законодательства и судебной практики автор приходит к выводу о правомерности проведения смешанной реорганизации хозяйственных обществ всех организационно-правовых форм, кроме акционерного общества.

Ключевые слова: реорганизация, хозяйственные общества, юридические лица, слияние, деление, присоединение, преобразование, выделение, смешанная реорганизация.

The article deals with the legal nature and forms of restructuring as a form of termination of business entities. Based on an analysis of doctrinal approaches, current legislation and judicial practice, the author comes to the conclusion on the legality of mixed reorganization of business entities of all legal forms, except for the company.

Key words: reorganization, business companies, legal entities, merger, division, merger, transformation, isolated, mixed reorganization.

Постановка проблеми. Реорганізацію та ліквідацію господарських товариств наука цивільного, господарського права та чинне законодавство традиційно відносять до форм їх припинення. При реорганізації відбувається передання всього майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам у результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення. При ліквідації ж господарське товариство припиняє існування як юридична особа без створення нових суб'єктів господарських правовідносин. Основна відмінність ліквідації від реорганізації у будь-якій її формі полягає в тому, що ліквідація не передбачає правонаступництва, тобто переходу прав та обов'язків ліквідованого суб'єкта господарювання до інших суб'єктів. Цю відмінність реорганізації і ліквідації суб'єктів господарювання закріплено в ст. 59 ГК України. Та залишаються окремі проблемні питання, пов'язані з реорганізацією господарських товариств, які потребують дослідження та вирішення. Наведене, а також висока практична значущість обраної теми дослідження обумовлюють актуальність порушеної проблематики.

Стан дослідження. Дослідженню різних аспектів реорганізації господарських товариств приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Є. Аксьонова, Р. Афанасьєв, О. Дзера, В. Джунь, Л. Дорошенко, Н. Кузнецова, О. Кузнецов, І. Кучеренко, В. Марков, Б. Поляков, І. Пушко, Н. Саніахметова, І. Спасибо-Фатєєва, С. Теньков, М. Титов, Я. Шевченко, М. Шелухін, В. Щербина, О. Янкова та інші. Проте окремі проблеми як теоретичного, так і практичного характеру, зокрема визначення правової

природи виділу господарських товариств, залишаються невирішеними і сьогодні.

Метою статті є аналіз правової природи та форм реорганізації господарських товариств. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: конкретизувати поняття реорганізації господарських товариств; з'ясувати можливість проведення змішаної реорганізації господарських товариств, проаналізувати особливості різних форм реорганізації.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на відсутність легального визначення поняття «реорганізація», воно є достатньо розробленим на теоретичному рівні. У вітчизняній юридичній літературі під реорганізацією найчастіше розуміється припинення юридичної особи з переходом прав і обов'язків у порядку правонаступництва. Наведеної думки дотримуються й окремі російські дослідники. Так, Б.А. Суханов називає реорганізацією юридичних осіб їх припинення, яке тягне за собою перехід прав і обов'язків раніше існуючих осіб до інших юридичних осіб, тобто правонаступництво [1, с. 148]. К.Т. Трофімов обґрунтовує, що реорганізація – це припинення комерційної організації, пов'язане зі зміною її майнового комплексу (або організаційно-правової форми), направлене на досягнення мети, для якої організація створювалася [2, с. 37]. На думку В.С. Мартем'янова, реорганізація означає лише припинення існування підприємства в його колишньому вигляді (шляхом злиття, поділу, приєднання, перетворення в іншу організаційно-правову форму) без припинення його справ і майна на основі правонаступництва [3, с. 124]. С.Г. Дзюба, І.Ю. Гайдай вказують, що необхідність реорганізації може бути ви-

кликана невірним вибором організаційно-правової форми підприємства під час його створення; новими умовами діяльності, за яких існуюча організаційно-правова форма підприємства перестає бути ефективною або перестає відповідати умовам чинного законодавства [4, с. 110].

Проведений аналіз дозволив дійти висновку про відсутність офіційної статистичної інформації щодо кількості реорганізованих господарських товариств за 2011-2013 рр. в Україні. Прикладом успішного проведення реорганізації вітчизняного та зарубіжного бізнесу можна вважати об'єднання підприємств «Український музичний альянс», якому було передано суміжні майнові права всесвітньовідомих виробників музичної відеопродукції ПП «Юкрейніен Рекордс», ТОВ «Мюзік Факторі груп», ТОВ «Б.У.М.», ЗАТ «Нова Рекордс», ТОВ «Київ Євростар», корпорацію «Індустріальний Союз Донбасу», в яку увійшли ВАТ «Алчевський металургійний комбінат», ВАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського», ВАТ «Дніпропетровський трубний завод», ВАТ «Алчевськкокс», Краматорський металургійний завод ім. Куйбишева, Армавірський металургійний завод (Росія), «ІСД – Дунаферр» (Угорщина), «ІСД – Гута Ченстохова» (Польща) (1995 р.), компанія «Digital Equipment Corporation», яка ввійшла до складу «Compaq Computer Corporation», американську корпорацію «AT&T», від якої відокремились два підрозділи: NCR (виробник комп'ютерів і банкоматів) та «Lucent Technologies» (виробник телефонного обладнання) та інші. Наведене свідчить про високу практичну значущість забезпечення якісного та ефективного правового регулювання порядку та форм проведення реорганізації господарських товариств.

Процес реорганізації згідно з чинним законодавством України супроводжується низкою обов'язкових процедур, а саме: відбувається припинення діяльності існуючої юридичної особи; здійснюється державна реєстрація новоствореної юридичної особи; розробляються нові установчі документи; до новоствореного суб'єкта господарювання переходить усе майно, всі майнові права й обов'язки попереднього суб'єкта господарювання (ст. 108 ЦКУ, ст. 59 ГКУ) [5; 6]. Слід зауважити, що в деяких випадках при реорганізації слід попередньо отримати згоду державних органів. Необхідність такої згоди встановлена ст. 27 закону «Про банки і банківську діяльність», згідно з якою реорганізація за рішенням власників банку здійснюється за умови надання попереднього дозволу Національного банку України [7]. Іншим прикладом є необхідність погодження реорганізації, яка має ознаки концентрації, з АМК України, передбачена п. 4 ч. 2 статті 7 закону «Про Антимонопольний комітет України» [8].

У ст. 59 ГК України закріплені чотири форми реорганізації, серед яких: злиття, приєднання, поділ, перетворення і виділ. Аналогічні положення викладені у ст. 106-110 ЦКУ. За юридичними й економічними наслідками всі види реорганізації мають такі спільні риси: майновий комплекс, навіть зазнавши

деяких змін, залишається в господарському обігу; зберігається цільовий характер діяльності; суб'єкти з господарського обігу не виключаються, хоча і можливе зменшення їх числа; у результаті реорганізації відбувається перехід прав і обов'язків (правонаступництво). Однак кожна із зазначених форм має певні особливості, які стосуються порядку процедури їх здійснення, настання певних юридично значущих результатів або законодавчої регламентації. Так, згідно з положеннями ч. 2-5 ст. 59 ГК, у разі злиття суб'єктів господарювання усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до суб'єкта господарювання, що утворений внаслідок злиття. Приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого суб'єкта господарювання характеризується тим, що до цього останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів господарювання. У разі поділу суб'єкта господарювання усі його майнові права і обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання, що утворені внаслідок цього поділу. При перетворенні одного суб'єкта господарювання на інший до новоствореного суб'єкта господарювання переходять усі майнові права і обов'язки попереднього суб'єкта господарювання.

Слід зауважити, що правова характеристика перетворення як способу припинення юридичних осіб з правонаступництвом буде неповною без з'ясування можливості проведення змішаної реорганізації (під такою в літературі розуміють реорганізацію, в якій беруть участь або при проведенні якої виникають юридичні особи іншої організаційно-правової форми). Застосування змішаної форми припинення юридичних осіб з правонаступництвом полягає в тому, що одночасно з перетворенням використовуються інші способи припинення юридичних осіб, наприклад: а) злиття юридичних осіб різних організаційно-правових форм, оскільки в такому разі принаймні щодо однієї з них відбувається ще й перетворення; б) приєднання до юридичної особи іншої організаційно-правової форми; в) поділ юридичних осіб, в результаті якого хоча б один з її правонаступників утілюється в іншій організаційно-правовій формі, ніж первинна юридична особа.

Аналіз позицій науковців та матеріалів судової практики вказує на можливість здійснення такої процедури [9, с. 142]. Так, у провадженні Господарського суду Дніпропетровської області перебувала справа за позовом акціонерного комерційного інноваційного банку «УкрСиббанк» в особі Дніпропетровського регіонального департаменту до акціонерного товариства закритого типу «Росток» про визнання протоколу рішення загальних зборів недійсним. Як вбачається з матеріалів справи, на загальних зборах було прийняте рішення про припинення акціонерного товариства закритого типу «Росток» шляхом поділу на товариство з обмеженою відповідальністю, яке буде вести окремо торгіву діяльність, та товариство з обмеженою відповідальністю, яке буде займатися послугами з перевезення вантажів. Отже, фактично відбулась змішана реорганізація. Суд відмовив в за-

доволенні позову, вказавши на відсутність порушень законодавства [10]. Погоджуючись з можливістю здійснення змішаних перетворень, слід зауважити на необхідності враховувати законодавчі обмеження здійснення перетворення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 150 ЦК України товариство з обмеженою відповідальністю може бути перетворене в акціонерне товариство, чи у виробничий кооператив. Закон України «Про акціонерні товариства» також встановлює обмеження, передбачає, що акціонерне товариство може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив. Слід наголосити на тому, що даний Закон виключає можливість змішаної реорганізації акціонерних товариств. Так, згаданий законодавчий акт встановив норми, відповідно до яких акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення. Отже, на сьогоднішній день за умов чинності закону «Про акціонерні товариства» таке рішення суду не можна було б визнати правомірним, оскільки одночасно з перетворенням АТ фактично відбувся його поділ. Однак змішані перетворення господарських товариств інших видів не суперечать чинному законодавству, отже, є правомірними.

Повертаючись до характеристики форм реорганізації господарських товариств, слід зауважити, що виділ, який є переходом за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб, не призводить до припинення суб'єктів господарювання. По-перше, з правової природи виділу та положень ч. 3 ст. 109 ЦК випливає, що юридична особа, з якої здійснено виділ, не припиняє свого існування. По-друге, серед форм реорганізації юридичних осіб, які призводять до їхнього припинення, як ЦК (ст. 107), так і ГК (ст. 59) називають лише злиття, приєднання, поділ та перетворення. Ст. 19 Закону України «Про господарські товариства» до таких підстав віднесено виділ, з чим не можна погодитись з огляду на викладені вище аргументи. Зважаючи на те, що виділ не призводить до припинення господарських товариств, видається необхідним внести зміни до ст. 19 вказаного закону, виклавши її у такій редакції: «Припинення діяльності товариства відбувається шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції». Запропоноване дозволить усунути розбіжності між нормативно-правовими актами, що регулюють відносини у сфері припинення господарських товариств, та уникнути проблем при практичному застосуванні вказаних норм.

Таким чином, в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) припиняється тільки існування господарської організації в її колишньому вигляді без припинення її справ і майна на основі правонаступництва. Останнім часом усе

частіше висловлюється думка про широке тлумачення об'єктів такого правонаступництва. Передбачається можливість переходу в рамках реорганізації немайнових прав товариства, наприклад, прав на об'єкти інтелектуальної власності (на торговельний знак, на торговельну марку, немайнових прав, що впливають із патенту на винахід тощо), а також прав і обов'язків, що впливають із трудових, податкових та інших відносин [11, с. 126; 4, с. 110].

Порядок припинення юридичної особи шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення закріплений у ст. 107 ЦК, в той час як у ГК цьому питанню не приділено уваги. Отже, реорганізацію господарських товариств слід здійснювати за правилами, встановленими ЦК. Так, після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог, комісія з припинення господарського товариства складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), які мають містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань юридичної особи, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оскаржуються сторонами. Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом. Підписані головою і членами комісії з припинення юридичної особи та затверджені учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про припинення юридичної особи, примірники передавального акта та розподільчого балансу передаються в орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи, що припиняється, за місцем її державної реєстрації, а також в орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи- правонаступника, за місцем державної реєстрації. Припинення господарського товариства внаслідок його реорганізації вважається завершеним з моменту внесення запису про його припинення до Єдиного реєстру.

Висновки. Таким чином, під реорганізацією розуміється припинення господарського товариства з переходом прав і обов'язків у порядку правонаступництва. Чинне законодавство закріплює чотири форми реорганізації, серед яких: злиття, приєднання, поділ, перетворення і виділ. Закон «Про акціонерні товариства» виключає можливість проведення змішаної реорганізації. Так, згаданий законодавчий акт встановив норми, відповідно до яких акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення. Але змішані перетворення господарських товариств інших видів не суперечать чинному законодавству, отже, є правомірними. Перспективним напрямом подальшої наукової розробки видається аналіз правових засобів захисту інтересів кредиторів та самого господарського товариства, яке знаходиться в процесі реорганізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Суханов Б.А. Реорганизация акционерных обществ и других юридических лиц / Б.А. Суханов // Хозяйство и право. – 1996. – № 1. – С. 148–152.
2. Трофимов К.Т. Реорганизация и ликвидация коммерческих организаций : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Предпринимательское право; арбитражный процесс» ; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ / К.Т. Трофимов. – М., 1995. – 183 с.
3. Мартемьянов В.С. Хозяйственное право: Курс лекций. – Т. 1. – М. : Издательство БЕК, 1994. – 312 с.
4. Дзюба С.Г., Гайдай І.Ю. Реорганізація підприємств як спосіб поновлення ефективної діяльності // Актуальні проблеми економіки. – № 11(113). – 2010. – С. 108–114.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Голос України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Голос України. – 2003. – № 49.
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
8. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 р. // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 50. – Ст. 472.
9. Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання перетворення юридичних осіб // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 48. – С. 166–176.
10. Постанова Господарського суду Дніпропетровської області від 20 листопада 2009 р. у справі № 8198/09/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/125547852>.
11. Припинення суб'єктів господарювання : монографія / О.М. Зубатенко, М.Л. Шелухін ; Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, Донецький ун-т економіки та права. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 213 с.